

PETR KUŽEL

Filosofický ústav AV ČR, v. v. i., Praha, Česká republika, 0000-0002-3286-9232

TAKÁČ, P.: Žižek a tí druhí. Ideológia v postideologickej dobe. Košice: Horská lucerna, 2023, 114 s., ISBN 978-80-974405-6-5.

TAKÁČ, P.: Žižek and the Others. Ideology in the Post-ideological Time. Košice: Horská lucerna, 2023, 114 s., ISBN 978-80-974405-6-5.

Kniha filozofa Petera Takáča *Žižek a tí druhí. Ideológia v postideologickej dobe* (2023) sa zaměřuje na problematiku ideologie v době po tzv. „konci veľkých vyprávění“. Je to doba, ktorá jako by vylučovala jakoukoli subjektivní identifikaci s kdysi veľkými a nosnými idejemi a vyznačovala se spíše odstupem a cynismem, jenž se stal jakousi novou normou a všeobecně sdíleným životním postojem. Autor reprodukuje Žižkovu kladení problému a hned v první větě své knihy se ptá, zda je vůbec možné v době, kdy se „lidé chovají cynicky a mají odstup od všech veľkých idejí, se kterými se dříve ztotožňovali“ (s. 9¹), o ideologii vlastně hovořit, a pokud ano, tak v jakém smyslu. Jak se za těchto okolností proměňuje sám koncept ideologie, *jak a co* tedy vůbec ideologií rozumět? Autor se na tyto otázky pokouší odpovědět právě na základě díla Slavoj Žižka, a předkládaná kniha je tak vlastně zhuštěným výkladem Žižkovy koncepce ideologie. Nikoli ovšem ideologie obecně, ideologie v nějaké její transhistorické podobě, ale naopak konceptu ideologie historicky situované do období po tzv. „konci dějin“, jak zní slavná Fukuyamova teze (teze, kterou však sám později přehodnotil²). Jedná se o období, kdy liberalismus získal prakticky absolutní ideovou hegemonii a nesoupeří otevřeně s jinými kontra-ideologiemi, které se zdají být definitivně poražené. Vítězstvím liberalismu, jako by tak došlo i ke konci všech veľkých společenských ideologií a jako bychom se ocitli v postideologické době. Bližší zkoumání však ukazuje, že ideologie na sebe za takovéto situace bere jen méně nápadný háv a proměňují se některé její funkce. Právě zkoumání ideologie v této postideologické době je předmětem recenzované knihy.

V době liberální hegemonie, která dominovala zhruba od začátku 90. let (a teprve v posledních letech jsme svědky jejího postupného drolení³) se ideologie primárně neprojevovala ve formě nějakých *vědomých*, ucelených souborů politických, morálních či náboženských idejí,

¹ Čísla v závorce se vztahují k recenzované publikaci. Ta je psána ve slovenštině. Jelikož však přepínání mezi dvěma jazyky by mohlo působit v rámci recenze rušivě, cituji slovenský text v českém jazyce.

² Viz (Fukuyama 2018); (Fukuyama 2019)

³ Právě toto „drolení“, jako by však – alespoň se mi to tak jeví – vrátilo do hry tradičnější funkce ideologie, a tím by mohlo činit analýzy ideologie z doby hegemonie liberalismu v některých aspektech překonané. Rozvíjení této problematiky by však značně přesáhlo prostor vymezený pro tuto recenzi.

kteře by lidé vědomě artikulovali, hlásili se k nim, či od nich dokonce odvozovali své vlastní sebezpejetí. Tento aspekt ideologie byl v době hegemonie liberalismu spíše upozaden. Ztotožnení s jakýmikoli velkými idejemi vyvolávalo naopak podezření a bylo vnímáno jako něco nepatřičného či zpátečnického. Prosadilo se přesvědčení, že od velkých idejí je třeba si spíše držet kritický odstup. Jak ukazuje Takáč na analýze Slavoj Žižka, tento kritický odstup od ideologie však není selháním ideologického působení (ani důkazem toho, že ideologie ztrácí svou účinnost), ale naopak potvrzením, že ideologie přesně plní svou funkci.

Takáč konstatuje, že k oficiálním institucím jako „škole, policii, armádě, církvi či úřadům“ atd. „přistupujeme s hlubokou nedůvěrou“ (s. 19). Ona kritičnost vůči státu a jejím představitelům se vlastně – lidově řečeno – „nosí“. Naopak „projevit před druhými, že se ztotožňujeme s tím, co se nám tvrdí, se dokonce považuje za zaostalé, nepřirozené či podezřelé“ (s. 28). Ona kritičnost a distance je vlastně inherentní součástí současné liberální ideologie. Tento aspekt není podle mě rozhodně nezajímavý.

Domnívám se, že není zřejmě úplně náhodou, že současná dominantní ideologie klade takový důraz právě na odstup a tzv. „kritické myšlení“. Dělá to ale zároveň tím způsobem, že sama určuje meze této kritičnosti a to, jaká pozice je v pozitivním významu „kritická“, jaká kritičnost je ještě takzvaně v pořádku a jaká už nikoli. Ta správná a oceňovaná kritičnost je taková, která se pohybuje v liberálním rámci a je přednastavena tak, že její kritické ostří má být vždy naměřeno proti těm, kdo liberalismus jako vládnoucí ideologii zpochybňují a nepovažují ji za „nepřekročitelný horizont naší doby“ (použijeme-li spojení, které kdysi Sartre použil o marxismu). Jinými slovy má takto omezené „kritické myšlení“ sloužit pouze jedinému účelu: obhajobě statu quo. Pokud se kritické myšlení zaměří nikoli na tu či onu partikularitu, ale zpochybní sám status quo, přestává být z definice pozitivním kritickým myšlením a je predefinováno na jakési „nekritické myšlení“, na ideologii těch, kteří, řečeno spolu s Jacquesem Rancièrem, „nemají logos“ (Rancièr, 2011, s. 31), a je tedy třeba je ze společnosti vyloučit. V důsledku se pak stávají tzv. „části bez účasti“. Sama dominantní ideologie tak určuje, které kritické myšlení je to „správné“ kritické myšlení a které jím již není. Ideologie sama přisuzuje ostatním pozicím její ideologický charakter, sama se definuje v protikladu k nim jako ne-ideologie.

Podobně je to s demokracií. Píše-li například Takáč, že pojem *demokracie* je v rámci dominantní ideologie ztotožnen s liberální demokracií, pak jsou z pojmu *demokracie* automaticky vyloučeny její jiné podoby, včetně inkluzivnějších forem, které rozšiřují demokratické rozhodování i do dalších oblastí společenského života (s. 40). Příkladem může být ekonomická demokracie, socialistická demokracie, přímá demokracie apod. Je-li za *demokracii* považována pouze *demokracie liberální*, která se tak stává jakousi „pravou demokracií“ pak všechny ostatní formy demokracie, které jsou neliberální, a neomezují tedy rozsah demokracie pouze na tradičně chápánou politickou sféru, ale rozšiřují demokratické rozhodování například i do ekonomické sféry, jsou pak z definice považovány za *nedemokratické*.

Žižek v této souvislosti mluví o tzv. plovoucích signifikantech⁴ a ukazuje, že ideologický boj probíhá z velké části o to, jaký význam přisoudíme jednotlivým pojmům, jež sami o sobě žádný

⁴ Původně strukturalistický pojem, který zavedl Claude Lévi-Strauss. Později hrál významnou roli v díle Jacquese Lacana či Ernesta Laclaua, od nichž jej přebírá Slavoj Žižek.

pevně stanovený význam nemají. Peter Takáč věnuje této části Žižkovy koncepce zaslouženě značnou pozornost. Interpretuje Žižkovu tezi, že pojmy jako je *demokracie* – a podobně obecné pojmy –, mohou mít celou řadu významů a každý si pod nimi může v zásadě představovat něco jiného. Žižek ukazuje, že vlastně většina základních či spíše zakládajících pojmů, jako je spravedlnost, svoboda, rovnost, Bůh apod. jsou ve skutečnosti plovoucími signifikanty. Neodkazují na nic pevně daného, ale jsou vlastně autoreferenční.⁵ Jelikož jim chybí pevný význam, je jejich význam v podstatě určen ideologickým bojem. Pro socialistu i liberála tak může být svoboda důležitou hodnotou, oba mohou dokonce svádět politický boj ve jménu boje za svobodu, přesto ale může každý z nich fakticky bojovat za něco zcela jiného. Bude-li liberál například chápat svobodu jako *negativní svobodu* (svobodu od něčeho), bude svádět politický boj se socialistou, pro něhož bude pojem *svoboda* představovat *pozitivní svobodu* (svobodu k něčemu). Neshodnou se pak pravděpodobně na míře zásahů státu či třeba progresivním zdanění. Jeden jej bude ve jménu svobody odmítat, druhý jej bude ve jménu svobody obhajovat.

Právě to, jaké pojetí svobody nakonec převládne (zda pojetí svobody pozitivní či negativní) je jedním z předmětů ideologického boje. Tento boj se vede o konkrétní „přišití“ (*suture* či *point de capiton*) či přisouzení významu těmto plovoucím signifikantům. To, k jakému pojetí bude pojem svoboda nakonec „přišit“, bude strukturovat významy dalších politických pojmů, které jsou s ním přímo či zprostředkovaně spojeny. Bude vytvářet a determinovat určitý horizont významů ostatních pojmů. Žižek v této souvislosti užívá lacanovský pojem Pán-signifikant. Jedná se o první signifikant (S1), od něhož odvozují své významy další signifikanty (S2) (s. 40) či „místo, kde se řetězec signifikantů, které odkazují jeden na druhý zastavuje a padá (imploduje) do sebe“ (s. 47). Úkolem analýzy ideologie je pak najít právě ty pojmy (S1), které určují pole ostatních významů, a podrobit je kritické analýze. Protože však ideologický pojem, který vystupuje v roli Pána-signifikanta je nemožné jednoznačně definovat kvůli jeho autoreferenčnosti, a tedy chybějícímu jednoznačnému referentu, „stává se prostorem, který si subjekty musí vyplňovat vlastními představami“ (s. 48). Slovy Slavoj Žižka: „Jako takový je Pán-signifikant významným místem, v kterém zasahuje fantazie, jelikož funkcí fantazie je právě vyplnit mezeru signifikanta bez signifikátu“ (s. 48). Tím ale vlastně dochází k onomu „přišití“. Ustanovuje se význam dříve plovoucího signifikantu, který nyní již „neplave“, ale je relativně pevně „přišit“ k určitému významu, a může tak začít plnit ideologickou funkci a určovat ostatní významy. Takáč proto v této souvislosti píše, že „Pán-signifikant je „přišitím““ a že „jeho funkcí je zastavit nekonečný pohyb signifikace a stanovit význam ostatním signifikantům. Pán-signifikant je signifikantem, který už neodkazuje na nic dalšího, naopak ostatní signifikanty (...) odkazují na něho“ (s. 76). Peter Takáč ve své knize vysvětluje tuto problematiku čtivě a na základě řady příkladů.

V další části knihy pak rozebírá problematiku fetišů a symptomů. Cituje Slavoj Žižka, který zdůrazňuje kontrastnost obou pojmů: „V prvním uvedeném módu [tj. *symptomálním* módu – pozn. PK] je ideologická lež strukturující naše vnímání reality ohrožována symptomy v podobě ‚návratu potlačeného‘ [správný překlad: ‚návrat vytěsněného‘ – pozn. PK] trhlinami v tkanivu

⁵ Takáč se například v této souvislosti ptá: „Jaké jsou například motivace našich činů, proč něco děláme? Kvůli svobodě, Rovnosti, Spravedlnosti či Dobru. A proč kvůli nim? Protože Svoboda je svobodná, Rovnost rovná, Spravedlivost spravedlivá a Dobro dobré. Jejich význam se naplňuje jimi samými“ (s. 48–49).

ideologické lži. Naproti tomu fetiš de facto funguje jako obráčený symptom. Jinými slovy, zatímco symptom je výjimka, která čeří povrch falešného zdání [a představuje] moment vyhrěznutí potlačené [správný překlad: vytěsněné – pozn. PK] freudovské ‚druhé scény‘, fetiš funguje jako ztělesněná Lež, která nám dovoluje unést nesnesitelnou pravdu“⁶ (s. 31).

Ačkoli považuji analýzu fetišismu pro analýzu ideologie za velmi důležitou (osobně považuji za mimořádně zajímavý Žižkův rozbor Marxovy analýzy zbožního fetišismu z *Kapitálu*, tak jak jej Žižek předvedl ve své knize *The Sublime Object of Ideology*), ponechám problematiku fetišismu stranou a ve zbytku recenze se zmíním jen několika slovy o problematice symptomu. Právě v souvislosti s pojmem symptomu totiž Žižek uvažuje o možnosti překonání či subverzi dané ideologie a v Takáčově textu se touto problematikou jeho kniha uzavírá.

Žižek vychází z toho, že ideologický systém zakrývá určité prvky svého vlastního fungování, zbavuje některé prvky vlastní reprezentace, freudovsky řečeno, „vytěšňuje“ je. Symptom je pak vyhrěznutí této „druhé scény“ – „návratem vytěsněného“ (viz pozn. 7). Zviditelnění toho, co systém vytěšňuje, co nesmí vidět, aby nepřestal být sám sebou, vlastně představuje zviditelnění něčeho, co se pro Žižka (i Takáče) v dané mocenské konfiguraci projevuje v podobě symptomu (jenž jakožto symptom odkazuje právě na vytěsněný obsah). Otázkou pak samozřejmě je, co je v dané mocenské struktuře oním symptomem? Žižek sám mluví o těch, kteří „přebývají v prázdných mezerách státu“ (s. 71), Jacques Rancière píše o části lidí, kteří jsou „bez účasti“, u Badioua najdeme pojem *prézentní*, ale *nereprezentované* entity. V podstatě se ale jedná u všech těchto autorů o různé variace na jedno téma. A jak uvádí Takáč s odkazem na tuto tradici, „smyslem politiky v tomto silném, původním významu slova“, tedy politiky, která se neredukuje jen na technokratické *řízení*, „je navrátit do společnosti tu její část, která z ní byla vyloučena“ (s. 72).

Otázkou je, co (jaká skupina obyvatelstva) představuje tuto nereprezentovanou část *konkrétně*. Takáč reprodukuje Žižkovo stanovisko, podle něhož touto částí, kterou systém vytlačuje ze svého zorného pole, jsou „obyvatelé slumů, chudých čtvrtí nacházejících se na předměstí velkých měst třetího světa“ (s. 72). Ty podle Žižka – jak jej cituje Takáč – představují „pravé symptomy“ a jsou „nutným produktem vnitřní logiky globálního kapitalismu“ (s. 72). Překonání ideologie a daného mocenského systému pak má spočívat v „identifikaci s těmi, které symbolický řád nedokázal začlenit, ale vyloučil je ze svého fungování a pozornosti“ (s. 71). Zdá, že Takáč interpretuje Žižkovu pozici věrně. Rovněž Jodi Deanová, interpretující Žižkovu politickou teorii, dochází k závěru, že podle Žižka „zaujetí pozice vyloučených rozbíjí systém (...); je to zaujetí pozice, která nemůže být uznána, má-li systém pokračovat“. Je to snaha o „prolomení a transformaci systému“ (Deanová 2014, s. 229, 230).

⁶ (ŽIŽEK 2011). Citát z Žižka dále pokračuje: „Vezměme si příklad smrti milované osoby: v případě symptomu tuto smrt ‚vytěšňuji‘, snažím se na ni nemyslet, ale vytěsněné trauma se vrací jako symptom; v případě fetiše se přimykám k fetiši, k nějakému rysu, který pro mne ztělesňuje popření této smrti.“ Tamtéž. (K citovanému textu jen drobná poznámka. Překladatel v první části citace používá výraz „potlačené“, v další části odstavce pak tentýž anglický výraz (*repressed*) překládá jako „vytěsněné“. Správně se má však jednat v souvislosti se symptomem o „návrat vytěsněného“, nikoli „potlačeného“. Freud uvádí explicitně v souvislosti s pojmem „návratu vytěsněného“, že „vytěsnění vytváří zpravidla *nějakou náhražku*. ... Vytěsnění zanechává *symptomy*.“ (FREUD 2002, s. 227). Vytěsnění (*repression*) a potlačení (*suppression*) představují ve Freudově koncepci dva různé pojmy a nelze je zaměňovat. Jak překladatel Radovan Baroš, tak rovněž i Peter Takáč však s oběma pojmy pracují, jako by se jednalo o synonyma. Srov. mj. například: „Prečo se to, čo bolo vytesněné (potlačené), pomstí tak, že sa vracia“? (TAKÁČ 2019, s. 33).

Ačkoli je tento závěr logicky konzistentním vyústěním předchozího výkladu, domnívám se, že zde by bylo vhodné v knize danou politickou pozici více *konkretizovat* a ukázat, co její zaujetí vlastně konkrétně politicky znamená. Jaké konkrétní politické jednání z přijetí této teze vlastně vyplývá a co touto identifikací Žižek vlastně přesně myslí? Jinými slovy ukázat, jak lze zohlednit či využít Žižkovu analýzu ideologie v politickém jednání a politické strategii a zda je vůbec možné nějakou takovou politickou strategii na základě Žižkovy analýzy provést. Kniha se však místo toho v podstatě uzavírá právě pouhým konstatováním nutnosti výše zmíněné identifikace s těmi, které symbolický řád vyčlenil a zneviditelňuje, ale nijak tento závěr neproblematizuje ani dále nerozebírá a nerozvádí. Je to přitom závěr, který vyvolává řadu otázek. Ve zbytku recenze se tedy pokusím tyto otázky alespoň položit.

Podle výkladu výše existence obyvatel slumů nabývá podobu symptomu. Jaký je ale vytěsněný obsah, který nabývá tuto podobu symptomu? Čeho je tento symptom tedy přesně symptomem? Jaký je vztah tohoto vytěsněného obsahu k reprodukci daných podmínek produkce, a jak tedy jeho vytěsnění a zakrytí přispívá k materiálnímu uchovávaní mocenského systému? Spatřoval-li Marx onu „část bez účasti“ v tehdejší proletariátu, mělo to svůj jasný význam. Jednalo se o třídu, která skutečně daný systém materiálně reprodukovala, byla jeho inherentní součástí a ekonomický systém byl na ni a její práci materiálně závislý. A jelikož materiální reprodukce byla založena právě na existenci námezdní práce, představoval tudíž požadavek zrušení vykořisťování a námezdní práce ohrožení systému a jeho materiální reprodukce.

Lze ovšem totéž tvrdit o obyvatelích slumů třetího světa? A znamená jejich začlenění do systému globální produkce, z níž jsou nyní de facto vyloučeni a žijí na jeho okraji, skutečně „prolomení a transformaci systému“? Pokud ano, objevuje se otázka jak a v čem? A jak *konkrétně* by vlastně měla tato transformace probíhat? Jak například „identifikace“ lidí v Evropě s „těmi, které symbolický řád nedokázal začlenit“ a kteří žijí ve slumech třetího světa v Africe, Asii či Latinské Americe, má přesně narušit reprodukci daného systému?

Peter Takáč spektrum vyloučených v knize dále rozšiřuje. Píše například o dalších „vyloučených ze symbolického řádu“, kterými jsou kromě výše zmiňovaných obyvatel slumů třetího světa rovněž „bezdomovci či ilegální migranti“ (s. 73). Zde se však vynořuje stejná otázka. Asi nikdo by nebyl proti tomu, aby se bezdomovci či migranti začlenili do fungování společnosti. Skutečně to ale bude znamenat nějaký radikální krok v narušení daného mocenského řádu, kterým je kapitalismus? Jak by „začlenění a přijetí neregistrovaných migrantů“ (s. 73) vlastně mělo systém kapitalistické produkce narušit? A není naopak flexibilní přesouvání pracovní síly bez hranic faktorem, který usnadňuje reprodukci kapitálu a tím daných mocenských pozic? Není to něco, co si nakonec vynucuje vlastně sám kapitál? Podobné otázky se objevují i v příkladu s bezdomovci, které zmiňuje Takáč o něco dále. Jistě, i zde je žádoucí pomoci lidem bez domova a tato pomoc by měla být jistě významným rysem každé rozumné sociální politiky, ale otázka *proč* a jakým způsobem by to mělo narušit daný mocenský řád, zůstává v knize nedořečena.

Peter Takáč dále píše, že při identifikaci s vyloučenými, která má narušit hranice daného řádu, Žižek „nemá na mysli Marxův proletariát, zastupující pracující třídu“, jelikož „ta totiž představovala produktivní součást kapitalistických produkčních vztahů“. Z toho důvodu „identifikace s vyloučenými znamená sáhnout za hranice daného pořádku a jeho ideologického opodstatnění.

Vyžaduje si zanechať námi zažitú zvyky a opustiť príjemnú pozíciu konformity. Požaduje po nás obet', ztrátu jistých výhod, ktoré pro nás vyplývaly" (s. 74).

Nespočívala ale subversívna sila marxizmu práve v tom, že sa obracela na tú časť, ktorá sice bola v té dobe vylúčena z politickej reprezentácie, ale predstavovala hlavnú produktívnu súčasť daného systému, a mala tudíž potenciál ho zmeniť? A nevymenšuje naopak táto koncepcia nakoniec skupinu s potenciálom systém zmeniť za skupinu bez tohoto potenciálu? Pripustíme-li, že obyvatelé slumů tretieho sveta skutočne predstavujú symptom, a zároveň že odhalení symptomu a toho, jaký vytesnený obsah nahrazuje, je krokom k vylúčeniu v průběhu psychoanalýzy, neukazuje práve tento príklad limity aplikování psychoanalytických kategorií na společenskou realitu? Analytické procesy, které fungují v psychoanalýze, vůbec nemusí být funkční, aplikujeme-li tytéž kategorie na společenskou strukturu, a je podle mě velkou otázkou, zdali je vůbec možné je takto přenášet na jiné předměty zkoumání.

Další otázku lze formulovat následovně: Pokud má být výsledkem oné mocenské transformace „obět'“ a „ztráta jistých výhod“, je potom reálné, že bude tuto změnu podporovat v Evropě většina lidí? A pokud ji většina podporovat nebude, je potom možné, aby takováto změna měla demokratický charakter?⁷ Kdo by měl být subjektem těchto změn? Pokud bezdomovci, imigranti a obyvatelé slumů, lze zřejmě oprávněně předpokládat, že k žádnému „prolomení systému“ nedojde. Pokud naopak někdo jiný, kdo tedy?

To vše jsou samozřejmě otázky, na které dnes neexistuje jednoznačná odpověď. Levicové emancipační myšlení v těchto otázkách dlouhodobě tápe, a není proto třeba absenci odpovědi autorovi nijak zvlášť vyčítat. Autor sám ostatně této možné námitce absence konkretizace čelí poukazem na to, že pokud hledáme v Žižkových knihách „odpověď na leninskou otázku ‚co dělat?‘, můžeme být zklamáni“, a dodává, že pokud „od Žižka očekáváme návod na to, jak jednat, měli bychom si uvědomit, že právě toho se chce vyvarovat“ (s. 97). Přesto však, točí-li se kniha z velké části právě kolem otázky analýzy současné ideologie a jejího možného překonání, čtenář přeci jen ne úplně neprávem očekává alespoň náznak odpovědi na otázky, jakým způsobem by mělo v dané *konkrétní situaci* k tomuto překonání dojít.

Jestliže jsme se v předchozím odstavci zmínili o Takáčově formulaci, že Žižek nepodává odpověď na otázku „co dělat?“, je třeba v tomto kontextu rovněž říci, že navzdory tomu, je podle Takáče „možné považovat Žižka za leninistu“, tedy – jak dodává – „ne za někoho, kdo se rigidně drží teorie, ale za teoretika přinášejícího nové analýzy konkrétních situací, vyžadujících si strategické intervence“ (s. 97).

Pokud jde však o toto poslední hodnocení, nejsem si vůbec jistý, zda je toto spojení Žižka s Leninem oprávněné. Lenin skutečně zastává stanovisko, že není možné vycházet z jakési hotové, předem dané abstraktní teorie, které bychom se měli jednou provždy držet a kterou bychom

⁷ V knize se objevuje i určitá odpověď. Takáč píše, že „Žižek tvrdí, že boj nemá probíhat jen v rámci demokracie, v prostoru, který vytváří rozličným skupinám usilujícím o zrovnoprávnění, ale o samotnou podobu demokracie, v níž se tyto boje odehrávají“ (s. 77). Opět, pokud se boj nemá odehrávat „jen v rámci demokracie“, v jakém rámci se tedy má odehrávat? Pokud boj probíhá i o samotnou „podobu demokracie“, nebylo by možné v knize konkretizovat, jaké podoby demokracie spolu soupeří či by podle autora měly soupeřit? Jako by autor nechtěl pokročit dále než jen k těm nejobecnějším určení a vyhýbal se z nějakého důvodu konkretizaci daných problémů.

se mohli snažit naroubovať na konkrétnu realitu.⁸ Jde u něj naopak o to, v každý okamžik provádět co nejkonkrétnější analýzu stále se rychle měnící konkrétní situace a přizpůsobovat své jednání komplexnímu poznání této nové konkrétní situace.

Platí toto ovšem také o Žižkovi? Ačkoli Žižek je určitě jedním z nejpronikavějších myslitelů současnosti, není jeho hlavním nedostatkem nakonec právě to, že zůstává – právě v leninském slova smyslu – jeho zkoumání *abstraktní* a že konkrétno jako by se (navzdory nejrůznějším příkladům z popkultury) ztrácelo pod vrstvou abstraktních psychoanalytických lacanovských termínů a určení? A není právě toto důvod, proč nelze na jejím základě provést „žádné strategické intervence“ do konkrétní mocenské konfigurace? Zatímco u Lenina je teoretická analýza vždy spojená s konkrétním praktickým jednáním, je příznačné, že Žižek (na rozdíl od Lenina) odpovídá v jednom rozhovoru na otázku „co máme dělat?“ jedním slovem: „Nic“ (Deanová 2014, s. 226). Bylo by jistě zajímavé sledovat, je-li tato odpověď ve skutečnosti symptomem nějakého vytěsněného obsahu v jeho vlastní teorii. A pokud by tomu tak bylo, jakého obsahu by to pak byl symptom?

Každé dobré dílo má provokovat k otázkám. Žižkovo dílo vzbuzuje mnohé otázky a je to tak dobře. Jeho analýzy ideologie považují za jedny nejzajímavějších a neoriginálnějších analýz současnosti. Takáčova kniha je pak cenná tím, že tuto analýzu fundovaně a zároveň populárně a čtivě čtenáři přibližuje a rozebírá. Ačkoli je Slavoj Žižek jedním z nejvýznamnějších současných filosofů, sekundární literatury analyzující jeho filosofii je v česko-slovenském prostoru stále pramálo. Je tedy třeba přivítat už sám fakt, že se Peter Takáč vůbec rozhodl toto bílé místo alespoň zčásti zaplnit a že to udělal způsobem, jehož výsledkem je zasvěcený rozbor Žižkovy koncepce ideologie. Knize možná trochu chybí kritický odstup od Žižkovy filosofie, nicméně rozhodně slouží jako solidní úvod pro každého, kdo by se chtěl filosofii Slavoj Žižka začít zabývat. Vzhledem k tomu, že Peter Takáč rozebírá aktuální společenské téma ideologie v post-ideologické a postfaktické době, lze rovněž předpokládat, že si své čtenáře jeho kniha právem a zaslouženě najde.

Literatura

- DEANOVÁ, Jodi (2014). *Slast a politika. Žižkova politická teorie*. Praha: Filosofia, 2014, 248 s.
- FREUD, Sigmund (2002). *Spisy z let 1913–1917*. Praha: Psychoanalytická nakladatelství, 2002, 392 s.
- FUKUYAMA, Francis (2018). *Politický řád a politický úpadek: od průmyslové revoluce po globalizaci demokracie*. Praha: Argo, Dokořán, 2018, 544 s.
- FUKUYAMA, Francis (2019). *Identita. Volání po důstojnosti a politika resentimentu*. Praha: Malvern, 2019, 196 s.
- KUŽEL, Petr (2023). Lukácsův Lenin jako „myslitel praxe“ In LUKÁCS, György. *Lenin. Studie o souvislosti jeho myšlenek*. Praha: Filosofia, 2023, s. 11–29.
- RANCIÈRE, Jacques (2011). *Neshoda. Politika a filosofie*. Praha: Svoboda Servis, 2011, 136 s.
- TAKÁČ, Peter (2019). Pravicový populismus – obscénny doplnok politickén korektnosti In TAKÁČ, Peter – RUMAN, Ján (eds.) *Slavoj Žižek a kritika ideológie*. Košice: OZ POLE, 2019, s. 30-41.
- ŽIŽEK, Slavoj (2011). *Jednou jako tragédie, podruhé jako fraška aneb Proč musela utopie liberalismu zemřít dvakrát?* Praha: Rybka Publishers, 2011, 247 s.

⁸ Tento aspekt Leninova myšlení jsem se pokusil stručně vyjádřit v předmluvě k nedávno vydané Lukácsově knize o *Leninovi*. (Kužel 2023, s. 11–29).